

SCIVILIZOVANÍ NA SMRŤ

CENA, KTORÚ PLATÍME ZA POKROK

CHRISTOPHER RYAN

„Pútavé, plné dôkazov, prehľadné a myšlienково provokatívne.“

- Booklist

CHRISTOPHER RYAN

SCIVILIZOVANÍ NA SMRTĚ

CENA, KTORÚ PLATÍME ZA POKROK

eastone BOOKS

CIVILIZED TO DEATH

Copyright © 2019 by Christopher Ryan

All rights reserved.

Slovak edition © 2020 by Eastone Group, a. s.

Z anglického originálu *Civilized to Death* vydaného

vydavateľstvom Avid Reader Press preložila Adriana Sýkorčinová.

V roku 2020 vydalo vydavateľstvo Eastone Books, Bratislava.

www.eastonebooks.com

Translation © 2020 Mgr. Adriana Sýkorčinová

Jazyková úprava: Mgr. Silvia Bálintová

Verše: Jana Kantorová-Báliková

Redakčné úpravy: Mgr. Alica Činčárová

Layout: Studio Eastone

Tlač: Kasico, a. s.

ISBN 978-80-8109-389-0

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmikoľvek prostriedkami bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Frankovi a Julie

*Kto je ten priateľský a nespútaný divoch?
Čaká na civilizáciu alebo ňou prešiel a ovládol ju?*

– WALT WHITMAN

OBSAH

Úvod: Poznaj svoj druh 1

PRVÁ ČASŤ: PRÍBEHY O PÔVODE

- 1 O čom hovoríme, keď hovoríme o praveku 17
- 2 Civilizácia: Ako je to naozaj? 32

DRUHÁ ČASŤ: UŽ LEN APOKALYPSA (NNP V PRÍTOMNOSTI)

- 3 Mýtus o divokom divochovi 83
- 4 Neracionálny optimista 93

TRETIA ČASŤ: OBRAZY V PRAVEKOM ZRKADLE (BYŤ ČLOVEKOM)

- 5 Omyl o naturalistickom omyle 116
- 6 Zrodení pre divokosť 120
- 7 Ach, tá výchova... 131
- 8 Turbulentná puberta 136
- 9 Úzkostní dospelí 147

ŠTVRTÁ ČASŤ: CESTA Z PRAVEKU DO BUDÚCNOSTI

10	Koniec dobrý, všetko dobré	175
11	V neprítomnosti posvätného	186
Záver:	Nutná utópia	217
	Poďakovanie	227
	Poznámky a literatúra	229
	Použité preklady	245

ÚVOD

Poznaj svoj druh

Nazvite ma nevďačníkom. V zuboch mám amalgámové plomby, v chladničke remeselné pivo a vo vrecku si nosím neobmedzený prístup k hudbe. Jazdím na japonskom aute s tempomatom, posilňovačom riadenia a vzduchovými vankúšmi, ktoré sa nafúknu a ochránia ma pred nárazom, ak ma za volantom ovládne mikrosprávok. Nosím nemecké okuliare, ktoré na kalifornskom slnku stmavnú, a tieto slová píšem na počítači tenšom a ľahšom než kniha, v ktorej raz budú vytlačené. Teším sa z prítomnosti priateľov, ktorí by bez náročnej operácie už neboli medzi nami, a ostatných sedemnást rokov filtruje krv môjho otca pečeň muža menom Chuck Zuerner, ktorý zomrel v roku 2002. Nemám prečo nebyť vďačný za tieto a mnohé iné úžasné výdobytky civilizácie.

A predsa.

Keď anglický spisovateľ G. K. Chesterton v roku 1921 prvýkrát navštívil Ameriku, hostitelia ho večer zobrali na Times Square. Chesterton zastal a iba sa mlčky díval. Keď už bolo mlčanie príliš trápne, niekto sa ho spýtal, na čo myslí. Chesterton odvetil: „Na to, aké krásne by mi to tu pripadalo, keby som nevedel čítať.“

Aj my vieme čítať signály, a tie nie sú dobré. Neodbytné neóny reklám pomaly, ale isto strácajú silu odvrátiť našu pozornosť od toho, čo mnohí z nás vedia a väčšina tuší. Blížime sa ku koncu cesty. Viera v pokrok ako prísľub a predpoklad civilizácie sa roztápa ako ľadovec.

A čo antibiotiká, lietadlá, práva žien a homosexuálne manželstvá? To všetko je pravda. Avšak pri skúmavejšom pohľade sa ukazuje, že mnohé z údajných darov civilizácie len čiastočne kompenzujú daň, ktorú sme už zaplatili, prípadne predstavujú nielen riešenie, ale aj problém.

Väčšina infekčných chorôb, proti ktorým nás chránia očkovacie vakcíny, začala byť problémom až od času domestikácie zvierat, z ktorých sa patogény začali prenášať na človeka. Chrípka, osýpky, tuberkulóza, cholera, choroby srdca, depresia, malária, zubný kaz, väčšina druhov rakoviny a takmer každý druhý závažnejší neuh, zodpovedný za masové utrpenie nášho druhu, je smrteľný v dôsledku niektorého aspektu civilizácie: zdomácnené zvieratá, husto obývané mestá, otvorené odpadové stoky, potraviny kontaminované pesticídmi, narušený mikrobióm a podobne.

Prešlo len niekoľko rokov od rozlúštenia mystéria lietania, a piloti už jednou rukou ovládali lietadlo a druhou zhadzovali bomby na civilistov. A iba v najprogresívnejších spoločnostiach si ľudia z komunity LGBTQ* znovu vydobyli prijatie a rešpekt, akého sa im dostávalo vo väčšine lovecko-zberačských spoločností.** Správy o pokroku majú sklón prinášať zveličené tvrdenia a sú nekriticky prijímané, zatiaľ čo tí, ktorí civilizačné výdobytky spochybňujú, sú často označovaní za cynikov, utopistov alebo za akýsi hybrid oboch.

* (L) lesby, (G) gayovia, (B) bisexuáli, (T) transsexuáli, transrodoví, (Q) skratka z anglického výrazu „queer“, ktorý zastrešuje všetkých ďalších ľudí hlásiacich sa k tejto komunite.

** Pojmy lovecko-zberačský a necivilizovaný používam striedavo pre pestrejšiu paletu slov. V každom prípade, ak nie je uvedené inak, mám na mysli spoločnosť, ktoré antropológovia nazývajú lovci a zberači s okamžitou spotrebou, t. j. ľudia, ktorí potravu nehromadia na neskoršiu spotrebu, ale konzumujú ju v deň jej získania.

„Epocha sa končí,“ povedal Arthur Miller, „keď vyčerpá svoje základné ilúzie.“ Pokrok, dozaista základná ilúzia našej éry, sa vyčerpá. S vyplienenými rybárskymi loviskami, s rastúcim množstvom oxidu uhličitého vo vzduchu, ktorý dýchame, a s oblakmi rádioaktívnej pary valiacimi sa z „bezpečných“ atómových elektrární sa dystopické scenáre stávajú čoraz reálnejšími. Ropa sa vylieva do oceánov, mutujúce choroboplodné baktérie získavajú odolnosť aj voči posledným účinným antibiotikám a naše kolektívne vedomie občas desí predstava apokalypsy. Každý nasledujúci rok je najhorúcejším v histórii meraní teplôt, v dohasínajúcej pahrebe jednej vojny sa už rozhára ďalšia a politické strany zatiaľ nominujú šarlatánov, ktorí sa nevedia zhodnúť na tom, čo sa deje, tobôž na tom, čo s tým treba robiť. Napriek zázrakov našej doby – či čiastočne práve následkom týchto zázrakov – sa naša doba topí v problémoch.

Otázka, čo by nám poradil vyslanec z budúcnosti, keby sme chceli vedieť, ktorou cestou vpred je pre nás najlepšie sa uberať, nie je nezvyčajná. Zamyslite sa však nad opačným scenárom. Čo by si o stave moderného sveta a jeho vývoji pomyslel praveký cestovateľ v čase? Mnoho z toho, čo by tu našiel, by ho nepochybne nadchlo, no len čo by dožasol nad mobilnými telefónmi, leteckou dopravou a autami bez vodiča, čo by usúdil o podstate a zmysle nášho života? Prevážilo by ňoho ohromenie nad našimi technologickými hračkami, alebo nevôľa nad tým, čo sme na svojom behu k čoraz pochybnejšej budúcnosti po sebe zanechali?

Táto otázka nie je až taká hypotetická, ako sa zdá. Misionárov, bádateľov, dobrodruhov a antropológov vždy miatlo a rozčarovalo odmietanie výhod a nevýhod civilizácie domorodcami. „Prečo by som sa mal učiť niečo pestovať,“ pýtal sa príslušník etnika Krovákov, „keď je na svete toľko orechov mongongo?“ V liste priateľovi si Benjamin Franklin všíma nezájum Indiánov o civilizáciu: „Nikdy neprejavili sklon vymeniť svoj spôsob života za náš. Aj indiánske dieťa vychované medzi nami, ktoré sa naučilo náš jazyk a osvojilo si naše spôsoby, len čo sa stretne s príbuznými a zájde si s nimi na lov, nič ho nepresvedčí, aby sa vrátilo.“ Aj biele deti dávajú podľa Franklina prednosť indiánskejmu spôsobu života, keď si ho raz vyskúšajú (najmä ako

obete únosu). Po vyslobodení „ich náš spôsob života, úsilie a zodpovednosť, ktoré sa s ním spájajú, rýchlo prestanú baviť a využijú prvú vhodnú príležitosť, aby znovu ušli do divočiny“.

Charles Darwin si na vlastné oči overil, aké ťažké je nadchnúť domorodcov pre myšlienku civilizácie. Počas expedičnej plavby na lodi *Beagle* súostrovím Ohňová zem ho ohromila – podľa neho – bieda a úbohosť ľudí na tomto studenom a búrkami bičovanom najjužnejšom cípe amerického svetadielu. V liste priateľovi Darwin píše: „Ešte nikdy mi pohľad na niečo nevyrazil dych tak, ako keď som prvý raz uvidel divoča. Bol to nahý divoch z kmeňa Jamanov, dlhé vlasy mu povievali, tvár mal pomazanú farbou.“ Do denníka si zapísal: „Myslím, že nikde inde na svete nežijú ľudia na takom nízkom vývojovom stupni.“

Kapitán *Beagle* Robert FitzRoy priviezol zo svojej predošlej expedície v Ohňovej zemi troch domorodcov ako rukojemníkov, dve deti – ktoré Briti pomenovali Fuegia Basket a Jemmy Button – a mladého muža, ktorému dali meno York Minster. FitzRoy tento únos vnímal ako oprávnený, pretože „dočasné odlúčenie z vlastnej krajiny vykompenzujú výhody, ktoré im v konečnom dôsledku prinesie zoznámenie sa s našimi zvykmi a jazykom“. FitzRoy ich vzal do Anglicka, kde sa vyše roka učili životu v civilizácii – dokonca sa stretli aj s kráľom Viliamom IV. a kráľovnou Adelaide. Oboznámených s očividnou nadradenosťou európskej spoločnosti ich *Beagle*, kde sa na palube nachádzal aj Darwin, odviezla späť k ich kmeňu v Ohňovej zemi, aby tam hlásali civilizovaný spôsob života.

Keď sa necelý rok nato *Beagle* vrátila do zátoky Woolya v blízkosti dnešného Mount Darwin, Jemmy, York a Fuegia boli preč. Opustené vigvamy a záhrady, ktoré pre nich postavili britskí námorníci, zarastali burinou. Keď Darwin s FitzRoyom Jemmyho nakoniec našli, vzali ho na loď na obed. Jemmy im potvrdil, že všetci traja sa po návrate domov vzdali svojich civilizovaných spôsobov. Nesmierne sklamaný Darwin si zapísal, že nikdy nevidel „takú úplnú a žalostnú zmenu“ a že „bolo veľmi sklúčujúce dívať sa naňho“. (Darwin si poznamenal, že Jemmy si stále celkom obstojne pamätal pravidlá stolovania.) Keď kapitán FitzRoy Jemmymu ponúkol, že ho odvezie späť

do Anglicka, ten odmietol so slovami, že „ani trochu neželať vrátiť do Anglicka“, pretože je šťastný a spokojný s „veľa ovocie“, „veľa ryba“ a „veľa vtáky“.*

* * *

Carl Jung vyjadril sklamanie nad našou stratou spojenia s minulosťou a nad vykorenenosťou, ktoré spôsobili, že ľudia žijú „viac v budúcnosti s jej chimérickými príslubmi akéhosi zlatého veku – namiesto v prítomnosti, ku ktorej celé naše vývojovo historické pozadie ešte ani nedospelo“. Jeho ľútosť nad príklonom nášho druhu k vyfantazírovanej budúcnosti je v jeho memoároch *Spomienky, sny a myšlienky* zjavná: „Človek sa bez zábran rúti do nového hnaný narastajúcim pocitom neuspokojenia, nespokojnosti a neúnavného nepokoja. Nežije už z toho, čo má, ale zo sľubov. Nežije už ani vo svetle prítomných dní, ale v temnote budúcnosti, kde očakáva ten skutočný východ slnka. Odmieťa uznať, že všetko lepšie je vykupované niečím horším.“

V roku 1928 napísal slávny ekonóm John Maynard Keynes esej s názvom *Hospodárske možnosti našich vnukov a vnučiek*, v ktorej si predstavoval svet o sto rokov. Predpokladal, že svet bude natoľko vyspelý, že nebudeme musieť takmer vôbec pracovať. Najväčším problémom ľudí bude, ako naložiť so zálahou voľného času: „Po prvý raz od svojho stvorenia bude človek čeliť svojmu skutočnému problému, ktorý mu už zostane natrvalo,“ napísal Keynes, „totiž ako využiť oslobodenie sa spod ekonomického tlaku boja za prežitie a ako vyplniť voľný čas, ktorý získal vďaka vede a zloženému úroku.“

* Po dvadsiatich piatich rokoch, koncom roka 1859, niekoľko dní po vydaní diela *O pôvode druhov cestou prírodného výberu, alebo uchovávanie zvyhodnených rás v boji o život*, sa Jemmy Button postavil do čela útoku proti kresťanským misionárom v Ohňovej zemi, pri ktorom zahynulo osem misionárov. A kapitán FitzRoy? Po návrate aj s mladým Charlesom Darwinom a jeho revolučnými myšlienkami späť do Anglicka sa začal zaoberať predpovedami počasia a v meteorológii spôsobil revolúciu. Napriek všetkým vedeckým úspechom zostal hlboko zbožným človekom a myšlienky diela *O pôvode druhov* považoval za hanebné.

Tá tolko očakávaná budúcnosť je tu a priemerný Američan je rovnako vyčerpaný a zúfalý ako predtým, denne odpracuje rovnaký počet hodín ako v roku 1970 a je rád, keď má pár týždňov dovolenky za rok. Z formálneho hľadiska je pravda, že v ostatných desaťročiach globálne bohatstvo narastá, ale – prinajmenšom v Európe a USA – všetok prírastok končí v rukách tých, ktorí ho potrebujú najmenej, kým zvyšná populácia za nimi čoraz viac zaostáva.

Pritom ani tí najšťastnejší medzi nami na tom nie sú ktovieako dobre. Štyridsaťštyri percent Američanov s ročným príjmom od 40 000 do 100 000 dolárov v prieskume uviedlo, že by nemalo finančnú rezervu na zaplatenie neočakávaných výdavkov vo výške 400 dolárov, rovnaký problém malo aj 27 percent tých, ktorí zarábajú viac než 100 000 dolárov. Hrubý domáci produkt (HDP) sa síce medzi rokmi 1990 a 2014 celosvetovo zvýšil o 271 percent, no za rovnaké obdobie vzrástol aj počet ľudí žijúcich z piatich dolárov na deň o 10 percent a počet hladujúcich o 9 percent.

Ach, a tá nádherná, bezpráčna budúcnosť – vždy je tesne za rohom. Myslíte si, že som príliš kritický? Evolučný biológ Stephen Jay Gould nazval samotnú myšlienku pokroku „škodlivou, kultúrou ovplyvnenou, neoveriteľnou, neoperacionálnou a neriaditeľnou ideou, ktorú treba nahradiť, ak chceme chápať zákonitosti histórie“. Pro-pokroková propaganda nepresvedčila ani diplomatickejšie sa vyjadrujúceho Jareda Diamonda, ktorý naznačuje, že slová ako „civilizácia“ a „vzostup civilizácie“ navodzujú mylnú predstavu, „že v civilizácii sa žije dobre, žiť v tľupách lovcov a zberačov bolo hrozné a dejiny posledných trinásťtisíc rokov boli dejinami pokroku smerom k väčšiemu ľudskému šťastiu“. Jared Diamond tomu však neverí a ďalej píše: „Nedomnievam sa, že industrializované štáty sú ‚lepšie‘ než tľupy lovcov a zberačov, alebo že prechod od lovecko-zberačského životného štýlu k štátnemu zriadeniu založenému na využívaní železa predstavuje ‚pokrok‘, alebo že ľuďom priniesol viac šťastia.“

Nie som však hluchý ani voči milovníkom pokroku, tým, ktorí úprimne veria samozrejmej predstave, že postupovaním k akémusi cieľu v nekonečne, ktorý sa stále viac približuje – aj keď sa nikdy nepriblíži úplne, naplníme svoj osud ako vyvolený druh tejto planéty.

V určitých súvislostiach realitu pokroku nespochybňujem, no mám svoje pochybnosti o tom, ako ho formálne uchopiť a merať. Niekedy si napríklad pokrok zamieňame s adaptáciou. Adaptácia – a v širšom kontexte evolúcia – nepredpokladá, že druh sa evolúciou stáva „lepším“, iba že sa lepšie prispôsobí svojmu prostrediu. Prežitie a rozmnožovanie si azda zabezpečia najzdatnejší, no „zdatnosť“ je koncept, ktorý existuje iba v rámci konkrétnych ekologických súvislostí a nemá žiaden absolútny zmysel či všeobecne platnú hodnotu. Napríklad samce supa bieleho si potierajú tvár výkalmi – pravdepodobne preto, aby samice predviedli svoju dobrú imunitu. Tento konkrétny prejav zdatnosti však asi nie je účinný pri iných druhoch.

Často mám pocit, že vo svojom vývoji smerujeme buď k modernej manifestácii svojej dávnej minulosti, alebo k priepasti. Naše zúfale putovanie je hľadaním miesta pripomínajúceho domov, ktorý sme opustili, keď sme odišli z „rajskej záhrady“ a začali obrábať pôdu. Naše najnaliehavejšie sny sú možno iba odrazom sveta z čias predtým, než sme zaspali.

Možno sa blížime k takzvanej singularite, keď naše nečinnosťou ochabnuté telá splynú s obrazovkami, pred ktorými trávime toľko času. A možno vďaka kolonizácii iných planét budú naši potomkovia žiť na Marse či inde, pod kupolami sponzorovanými spoločnosťami Apple, Tesla a Ceasar's Palace. Ak ste, podobne ako Keynes, dúfali v rovnostársky svet spoločne vlastneného blahobytu a s množstvom voľného času, ktorý si budete užívať v spoločnosti svojich milovaných, zamyslite sa nad tým, že veľmi podobný svet obývali naši predkovia až do obdobia pred asi desiatimi rokmi, do nástupu poľnohospodárstva a toho, čo dostalo meno „civilizácia“. Odvtedy sa vyvíjame smerom preč od tohto sveta.

Keď sa uberáte nesprávnym smerom, pokrok je to posledné, čo potrebujete. „Pokrok“, ktorým je definovaná naša doba, sa neraz podobá viac na šíriacu sa chorobu, než na jej liek. Civilizácia akoby naberala závrtnú rýchlosť, ako sa to s vecami zvykne diať tesne pred ich zánikom. Alebo nám azda viera v pokrok, ktorej sa tak urputne držíme, slúži ako akýsi liek proti bolesti – viera v budúcnosť ako protilátka na prítomnosť, o ktorej čo i len uvažovať je príliš desivé?

Viem, že sa vždy nájde nejaký šialenec, ktorý vykrikuje, že koniec sa blíži, a zakaždým dodá: „Tentoraz to bude iné!“ Tentoraz to však iné naozaj je. Stránky novín plnia titulky ako: „Rútime sa do záhuby! Čo spravíme?“ Zmeny klímy sú na dennom poriadku. Podľa správy Vysokého komisára OSN pre utečencov sa počet ľudí nútene vysťahovaných následkom vojen, konfliktov a prenasledovania zvýšil z 37,5 milióna v roku 2014 na ohromujúce číslo 65,3 milióna na konci roka 2015. Z oblohy padajú krdle mŕtvych vtákov, utícha bzukot včiel, motýle nemigrujú a životodarné morské prúdy sa spomaľujú. Vymieranie druhov sa deje intenzitou, akú Zem nezažila od vyhynutia dinosaurov pred 65 miliónmi rokov. Ostrovy plastového odpadu veľkosti Texasu dusia okysľujúce sa oceány a na súši vysychajú zdroje podzemnej vody. Spod topiacich sa ľadovcov unikajú z hĺbok zeme do ovzdušia tony metánu a urýchľujú proces globálnej deštrukcie. Vlády odvracajú zrak, keď Wall Street ošklbáva zdochýnajúcu strednú triedu aj o posledné zvyšky majetku a ropné spoločnosti prevrtávajú Zem frakovaním, pričom neznámymi jedmi zamorujú spodnú vodu, od ktorej všetci závisíme, no nevieme ju chrániť. Nečudo, že depresia patrí medzi najčastejšie poruchy ľudského zdravia a jej výskyt stúpa.

Stav vecí je šokujúci a skľučujúci, no nemalo by nás to prekvapovať. Každá civilizácia, ktorá kedy existovala, napokon zanikla v chaosu a zmätku. Aký máme dôvod predpokladať, že s nami to bude inak? Ale jeden rozdiel tu predsa len je: Kým kolapsy civilizácií ako rímska, sumerská, mayská, egyptská či civilizácia Veľkonočných ostrovov a iné mali regionálny význam, civilizácia, ktorá sa dnes rúca okolo nás, je rozšírená na celom svete. Ako poznamenáva kanadský historik Ronald Wright: „Zakaždým, keď sa história opakuje, cena stúpa.“

Možno si myslíte, že koniec sveta nie je témou dňa. Možno vám Beethovenove sonáty, fotografie Zeme z vesmíru či poznanie štruktúry DNA stoja za každú – aj tú absurdnú – cenu, ktorú platíme my aj všetky tvory tejto planéty. Možno vám, alebo vášmu blízkeму, zachránili život medicínske technológie a v takom prípade nebyť nadšeným fanúšikom pokroku by bolo rovnako mäťúce ako aj nevkusné. Možno veríte, že samoorganizujúce sa koalície múdrych a slušných

ľudí nájdú spôsob, ako zaplaviť svet vírusovými* *meme* s návodom na nápravu, ktoré náš druh na poslednú chvíľu nainfikujú zdravým rozumom.

Na otázku, či zázraky našej doby stoja za svoju premrštenú cenu, si každý z nás musí odpovedať sám. Kým si však túto dôležitú otázku zodpovieme, musíme dôkladne nazrieť pod závoj pro-pokrokovej propagandy, ktorej sme stáročia vystavení. Docielime tým dve veci: lepšie pochopíme civilizáciu s jej cenou a obeťami, a poriadne sa zamyslíme, aký zmysel a uspokojenie „moderné zázraky“ do nášho života skutočne prinášajú. Ak je všetko také skvelé, prečo sú potom mnohí z nás tak hlboko nešťastní?

Všeobecne rozšírený názor, že necivilizovaný ľudský život bol a je zúfalým bojom o prežitie, zaváňa povýšeneckou nadradenosťou nad necivilizovanými „divochmi“, typickou pre predošlé storočia. Okrem toho, že je tento názor nepresný a obsahuje rasistické podtóny, má katastrofálne následky na súčasnosť. Medicínske rozhodnutia o živote a smrti vychádzajú z nesprávnych domnienok o možnostiach ľudského tela, vzťahy zlyhávajú pre nerealistické očakávania, právne systémy založené na nepresných teóriách o ľudskej povahe spôsobujú práve to utrpenie, ktorému majú zamedziť, vzdelávacie inštitúcie dusia prirodzenú zvedavosť študentov, a tak by sme mohli pokračovať ďalej. Je to naozaj tak, že náš život (a našu smrť) takmer v každom ohľade skresľujú naše mylné predpoklady o tom, čo za bytosť *Homo sapiens sapiens* v skutočnosti je.

Pamätný výrok vyriekol dr. Jonas Salk, objaviteľ vakcíny proti detskej obrne: „Dnes nie je dôležité len to povestné ‚poznaj sám seba‘. Musíme aj ‚poznať svoj druh‘ a pochopiť ‚múdrosť‘ prírody, obzvlášť tej živej, ak máme pochopiť a pomôcť človeku rozvíjať jeho vlastnú múdrosť tak, aby viedla k životu takej kvality, v ktorej bude žitie príjemnou a uspokojujúcou skúsenosťou.“

Koľkí z nás však poznáme svoj druh tak dobre, aby sme poznali sami seba? Po stáročia nás zle informovali o tom, akou bytosťou sme

* Zaužívané označenie pre rýchle a samovoľné šírenie obsahu na internete je aj „virálny“ (z angl. „viral“), je však nesprávne.

boli predtým, akou sme teraz a akou môžeme byť. Výsledný zmatok nepodporuje našu snahu žiť „príjemný a uspokojujúci“ život. Lži sa opakujú tak často, až sa viac nedajú rozoznať od našich vlastných myšlienok: *Civilizácia je najväčším výtobytkom ľudstva. Pokrok je nepopierateľný. Máš šťastie, že môžeš žiť tu a teraz. Ak cítiš pochybnosť, beznádej alebo sklamanie, je to len tvoja chyba. Prekonaj to. Rozchod to. Vezmi si pilulku a prestaň sa sťažovať.*

Aby bolo jasné, neprechovávam nijaké ilúzie o „ušľachtilých divochoch“ či „návrate do rajskej záhrady“. Pokiaľ divosi sú alebo niekedy boli ušľachtilí, uvidíme, že to bolo vďaka prosperite ich spoločností, podporujúcich veľkodušnosť, čestnosť a vzájomnú úctu – hodnoty, ktoré nie náhodou väčšina moderných ľudí intuitívne stále uznáva. Naši jeden od druhého závislí predkovia, lovci a zberači, mali tieto hodnoty a vlastnosti v úcte z konkrétnych, na potrebe prežitia založených dôvodov – a z tých istých dôvodov ich evolúcia šírila prostredníctvom sexuálneho výberu, pretože ženy považovali na mužoch tieto hodnoty za atraktívne. Pokiaľ ide o raj, ten už dávno zmizol pod betónom. Zašli sme príliš ďaleko, cesty späť niet. Ľudia svojím počtom dávno prekonali množstvo únosné pre lovecko-zberačský spôsob života, ktorý si vo väčšine ekosystémov vyžaduje priemernú hustotu obyvateľstva približne pol človeka na kilometer štvorcový. V každom prípade už nie sme tými bytosťami ako naši pravekí predkovia, ktorí sa premiestňovali za potravou. Stratili sme priveľa zo svojej mentálnej a fyzickej výbavy potrebnej na pohodlný život pod holým nebom. Ak boli naši predkovia vlky či kojoty, tak dnes má väčšina z nás bližšie k mopslíkom a pudlíkom.

Kedysi dávno som sa ocitol v asi najsmutnejšej zoologickej záhrade na svete, v meste Bukittinggi na indonézskom ostrove Sumatra. V stiesnených betónových klietkach chradlo niekoľko orangutanov. Nikdy nezabudnem na pohľad v ich očiach, keď sa ku mne načahovali cez zhrdzavené mreže, prosiac o slobodu, dotyk, smrť... čokoľvek, len nie život, aký žili. Po pohľade na tie trpiace zvieratá – neskôr som sa dozvedel, že niekedy sa tomu hovorí zochóza – som do zoologickej záhrady nevkrčil dlhé desaťročia. Až po dlhom čase ma jeden priateľ presvedčil, aby som si šiel pozrieť šimpanzov bonobo v San Diegu.

Nazývať obe zariadenia zoo je iba prejav nedokonalosti jazyka. Nech už máte na zvieratá v zajatí akýkoľvek názor, zoo v San Diegu napĺňa skutočnú túžbu vytvoriť umelý svet čo najpodobnejší prirodzenému prostrediu zvierat. Ľudia, ktorí priestory navrhovali, to očividne robili so znalosťou prírodných podmienok a správania zvierat, pre ktoré boli určené. Vystavali pre ne pôvodné prostredie a medzi múrmi im poskytli aspoň náznak divočiny.

Nie je jednoduché zhodnúť sa na jednom prvku, ktorým sa *Homo sapiens sapiens* odlišuje od ostatných zvierat. Zoznam neúspešných kandidátov je dlhý a obsahuje veci ako používanie nástrojov, chov iných druhov ako potravu, sex nielen za účelom reprodukcie, očný kontakt počas sexu, ženský orgazmus, konflikty organizovaných skupín či odovzdávanie poznatkov z generácie na generáciu. Ja to vidím takto: Sme jediný živočíšny druh, čo žije v zoo, ktorú si sám stvoril. Každý deň budujeme pre seba a svojich potomkov svet, ktorý budeme obývať. Ak chceme, aby sa ten svet podobal viac na zoo v San Diegu než na živorenie v klietkach v Bukittinggi, musíme lepšie pochopiť, aký bol život predtým, než sa naši predkovia prvý raz prebudili v klietkach. Potrebujeme poznať svoj druh.

PRVÁ ČASŤ

PRÍBEHY O PÔVODE

Vrhli sme sa do privalu pokroku a tento prúd sa
ženie vpred k budúcnosti so silou o to divokejšou,
čím viac nás odrezáva od našich koreňov.

– CARL JUNG

Táto kniha rozpráva príbeh o príbehu – o *tom* príbehu. Pred civilizáciou, predtým, než naši predkovia prvý raz maľovali na steny jaskýň okrovým farbivom, dokonca ešte predtým, než si podmanili oheň, ich fascinovali príbehy. Prvý ľudský vynález je dodnes ten najmocnejší. Veď kto rozpráva príbeh, ten vytvára svet.

Jednej časti toho príbehu som ale v minulosti dobre nerozumel. Miatlo ma, keď ľudia hovorili o krutosti a bezcitnosti, a potom zasvätené pokývali hlavou a dodali: „Tak veru, človek k človeku vlakom.“ Prikyvoval som s nimi, no v duchu som si myslel: „Náhodou, svet, v ktorom si ľudia cestujú vlakmi, je celkom fajn.“ Až keď som o tejto mojej popletenej predstave napísal v školskej práci, učiteľ mi cez slzy smiechu vysvetlil, že v skutočnosti to znie „človek človeku vlkom“.

Príbehy, ktoré rozprávame o tom, čo sa stalo, často určujú aj to, čo sa stane. Náš naratív, mentálny obraz, sa mení na „vopred určený

osud“, pretože príbehy o pôvode nielen vysvetľujú, ale aj predpokladajú a obmedzujú. Mapa vyobrazujúca, odkiaľ sme prišli, zároveň vymedzuje, kam sa odtiaľ môžeme vybrať. Ak je váš príbeh príbehom obete, svoj život budete žiť ako obeť. Ak je to príbeh o nadradenosti vašej rasy nad ostatnými rasami, všade naokolo budete vidieť dôkazy menejcennosti ostatných rás. Ak chcete zistiť vyhliadky nejakého páru na budúcnosť, spýtajte sa ich, ako sa spoznali. Vypočuli ste si príbeh naplnený láskavosťou, vzájomným rešpektom a radosťou, alebo v ňom tieto atribúty chýbali? Svojhlaví nepriatelia bojujúci vo vzťahu o moc sa svojho „šťastne až naveky“ nedočkajú.

Príbeh, ktorý počúvame o tom, kto sme a odkiaľ sme prišli, znie takto:

Našími predkami sú pravekí ľudia, ktorých život bol nepretržitým bojom proti hladu, chorobám, predátorom a proti sebe navzájom. Iba najsilnejší, najbystrejší, najdychtivejší a najnemilosrdnejší prežili, aby odovzdali svoje gény budúcnosti – a ani títo šťastlivci zvyčajne nežili dlhšie než tridsaťpäť rokov. Potom, asi pred desiatimi rokmi, nejaký zabudnutý génius vymyslel poľnohospodárstvo, čím náš druh vyrval zo živočíšneho boja o život a umožnil mu civilizovaný spôsob života naplnený dostatkom, voľným časom, sofistikovanosťou a hojnosťou. Napriek občasnému neúspechom sa človeku odvtedy žije stále lepšie.

V roku 1651 opísal Thomas Hobbes život v prirodzenej forme, teda v čase pred nástupom štátu, ako „osamelý, úbohý, škaredý, surový a krátky“. Aj po tri a pol storočiach zostáva tento výrok jednou z najslávnejších viet vyslovených v anglickom jazyku a táto hobbesovská vízia našej predcivilizačnej minulosti dodnes stojí v centre príbehu o civilizácii. Naratív o nepretržitom pokroku (NNP) sa snaží vysvetliť nadradenosť civilizácie, ktorú zároveň považuje za danú. Pokiaľ je viera v „pokrok“ len ďalším spôsobom, ako povedať, že dnešok je fakticky lepší než včerašok, potom je predstava pokroku založená na viere bez dôkazov a jej spochybňovanie sa nezaobíde bez vyvolania hnevu jej oddaných obhajcov. Je však nepochybné, že tak ako NNP otravuje vzduch, vodu a pôdu, robí to aj s našimi myšliami, telami a vzťahmi. Odôvodňuje tisícročia otroctva a stáročia kolonializmu. Spôsobuje našu hlbokú nedôveru v samých seba a v seba navzájom, pocit hanby